

OSTAVŠTINA HVARSKOG BISKUPA TOME TOMASINIJA IZ 1461. GODINE

Davor Domančić

UDK 903.22:739 (497.13 Hvar) "14"

Izvorni znanstveni rad

Davor Domančić

Split, Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture

Autor je nabrojio sve srebrne predmete, crkveno ruho i knjige koje je hvarski biskup Toma Tomasini imenovao u svojoj oporuci iz 1461. godine. Kod toga je opisao gotičku pokaznicu kalež i križ, koji se danas čuvaju u hvarskoj stolnici, koji pripadaju toj ostavštini, a predstavljaju umjetnine 15. stoljeća.

Šime Ljubić je pred stotinu godina objavio u "Listinama" oporuku Tome Tomasinija, hvarskog biskupa (1438.-1462.) kojom je posebno bogato obdario hvarsku stolnicu.¹ S obzirom na vrijednost i značaj nabrojjenih stvari u toj oporuci korisno je prepričati njezin sadržaj.

Toma Tomasini bio je dominikanac, vjerojatno poznat po svojoj teološkoj naobrazbi i vezan uz dominikanski samostan S. Giovanni e Paolo u Mlecima. Odmah nakon imenovanja za hvarskog biskupa, papa Eugen IV. imenovao ga je 1439. godine apostolskim legatom u Bosni na potiskivanju tamošnje hereze, u vrijeme bosanskog kralja Stjepana Tvrtka II.² Na isto ga je mjesto ponovno imenovao papa Nikola V. (1450., 1452., 1453.), a isto tako i pape Kalikst III. (1456.) i Pio II. (1460.).³

Tomasini je svoju oporuku pisao 29. kolovoza 1461. godine u Hvaru, godinu dana prije njegove smrti. U njoj se sjetio svojih najbližih suradnika u hvarskoj crkvi, a isto je tako dodijelio novac za siromahe tri otoka hvarske biskupije. Odredio je da ga pokopaju u hvarskoj stolnici, u sredini crkve, u grobnici koju je dao sazidati.⁴

¹ Š. Ljubić, *Listine*, knj. X., Zagreb 1891., 181-187.

² D. Farlati, *Illyricum sacrum IV.*, Venecija 1769., 255-263.

³ G. Novak, *Hvar*, Beograd 1924., 138.

⁴ To je vrijeme intenzivne gradnje hvarske stolnice u 15. st., kad je u okviru tih radova i Tomasini mogao smjestiti svoju grobnicu, i to upravo u sredini crkve gdje je mogao posebno istaknuti svoje posljednje počivalište. (C. Fisković, *Hvarska katedrala*, Split 1976., 20) Njega se ujedno

Oporukom je hvarskoj stolnici potvrdio darovnicu mitre optočene zlatom, koju je godinu dana ranije dao učiniti, zatim sve ruho, knjige i srebrne predmete, sve što služi crkvenim obredima. Osim toga stolnici dodjeljuje papinske odredbe (decretales, sextam, clementinas, pisanellam) te knjigu dijela razmišljanja sv. Tome, knjigu pisama sv. Jerolima, koju je za sebe dao napraviti kod svećenika Antuna iz Korčule, kao i ostale knjige koje ima ili koje će kupiti za života. Međutim, prvi dio djela sv. Tome (valde pulchram et bonam), koji se tada nalazio kod Tomasinija, odredio je da treba vratiti dominikanskom samostanu S. Giovanni e Paolo u Mlecima čija je to vlasnost. Jednu misnicu zelene boje od ukrašena damasta, i k tome jednu dalmatiku također zelene boje (de chamozza) ostavlja župskoj crkvi u Nerežišćima na Braču, što je već ranije darovao toj crkvi, kao i jedan pluvijal i malu srebrnu pokaznicu (pro deferendo corpus Christi in processione), koja se nekad nalazila u crkvi sv. Nikole u Komiži na Visu.

Hvarskom je kanoniku Mihovilu Jakšiću ostavio već ranije darovan svoj mali brevijar. Ostavlja biskupiji sve posude (vasellamina), osim ono s marcilijane, zajedno sa svim presama za grožđe. Ostavlja novac spomenutom kanoniku Jakšiću i svećeniku Ciprijanu Vidaniću, kao i kleriku Luki, zatim Jurju Ivaniću s Brača i fra Mihovilu, laiku s Tremita, a korčulanskom kanoniku Stjepanu Antunovu oprašta dugovanja, a isto i svećeniku Stjepanu Zččiću. Ostavio je i svim svećenicima u svojoj biskupiji po jedan dukat za mise, a s četvrtinom dukata sjetio se pustinjaka, dok je pustinjaku Miljku u Bolu ostavio jedan dukat.⁵ Sjetio se i siromaha u hvarskom ubožištu s pet pokrivača (schiavinas).

Svoja tri srebrna i pozlačena križa, jedan od njih sa srebrnim lancem, ostavlja hvarskim biskupima, drugoga ostavlja svećeniku Mihovilu Jakšiću, što ga je već ranije darovao, a trećega svom arhiđakonu, što ga je bio darovao bosanskoj kraljici. Kleriku Jakovu, sinu svog rođaka Petra Dilanca iz Bassana ostavlja novac i knjige potrebne za njegov studij. Svom, pak, nećaku Marcu de Finetis ostavlja veliki krevet koji je bio dobio od svoje sestre Urse, zajedno s ostalim stvarima koje su ostale kod njegova strica Christophora. Pavlu Paladiniću, svom arhiđakonu, ostavlja zlatan prsten s jednorogom i Tomasinijevim monogramom, nedavno napravljenim, u znak starog prijateljstva, poštovanja, ljubavi i sjećanja. Određuje da se podijeli žito siromasima na Hvaru, Visu i Braču što se nađe u njegovoj kući u času smrti. Ostavlja za gradnju crkve u Bolu, čiju je gradnju on

smatra glavnim graditeljem hvarske stolnice (*J. Kovačić*, *Iz hvarske kulturne baštine /šapirografirano/, Hvar 1987.*, 193). U to je vrijeme 1458. g. određeno bulom pape Kaliksta III. da prihvodi benediktinske opatije u Komiži i na Biševu pripadnu hvarskoj stolnici za njezinu gradnju (*D. Farlati*, n. dj., 262).

⁵ Pustinjak Miljko spominje se u ispravi od 15. XII. 1483. g., kojom se presuđuju odnosi hvarskog biskupa Mihaelisa i dominikanskog provincijala Dalmacije Teodora iz Drača i Dominika Prodića, upravitelja dominikanskog samostana u izgradnji u Bolu, da je stanovao uz kuću koja je služila hvarskim biskupima, zvana Biskupija, a nalazila se na rtu Glavici u Bolu od davnine te je kasnije ušla u sklop tamošnjeg dominikanskog samostana. *S. Krsić*, *Dominikanski samostan u Bolu na otoku Braču, Spomenica dominikanskog samostana u Bolu 1475-1975, Bol - Zagreb 1976.*, 70, 106.

Hvar, stolnica, gotička pokaznica biskupa Tome Tomasinija

predložio, novac od njegovih dužnika na Braču, a već je ranije za tu gradnju poslao brod vapna.⁶

Posebno spominje svoju privrženost samostanu Corporis Christi u Mlecima, gdje su mu pokopane majka i sestre, kojem ostavlja novac. Siromasima Hvara, Brača i Visa određuje novac koji će se povratiti od njegovih dužnika. Ostavlja kuću u Gojavi u Hvaru hvarskom kaptolu, a od njezina najma određuje da se kupi ulje koje će goriti baš u njegovoj uljanici, ili u nekoj sličnoj, pred svetohraništem u hvarskoj stolnici, te vosak za velike svijeće za velike mise i svijeće za trenutak čitanja evanđelja kod svećanih misa i za procesije. Hvarskim kanonicima i kaptolu ostavlja i sva ostala dobra, pokretna i nepokretna, vinograd na Visu u Dračevom polju, svoj brod s njegovim potrepštinama, zatim marciljanu sa svom buradi i ostalim potrepštinama, te srebrnim posudama koje nisu prethodno spomenute.

Iz svega navedenog iz Tomasinijeve oporuke očituje se njegovo bogatstvo, u materijalnom i umjetničkom pogledu, te posebno njegova suživljenost sa sredinom u kojoj je djelovao. On je bio pažljiv prema uglednicima kao i prema puku, posebno siromasima, ostavljajući im svoj imetak u većoj ili manjoj mjeri, na račun prijateljstva ili siromaštva. Posebnu je pozornost posvetio hvarskoj stolnici i tamošnjem kaptolu koje imenuje svojim univerzalnim nasljednikom.

Od svega nabrojenog u Tomasinijevoj oporuci, jedino se gotička pokaznica sačuvala u hvarskoj stolnici, sada izložena u Zbirci umjetnina hvarske stolnice, na kojoj se nalazi Tomasinijev grb. Tome odgovara i stilska pripadnost te pokaznice gotičkom slogu 15. stoljeća mletačke provenijencije.

Podanak je četverostran, s polukružnim završecima i šiljcima među njima, s perforiranom vrpcom romba s četverolistima uz rub. Gornje su površine ukrašene lisnatim ukrasom (akantus), a na dvije suprotne strane apliciran je grb Tome Tomasinija: na crvenoj pozadini su tri kose grede zelene boje. Na dršku je nestao ukras; ostala je samo željezna okosnica na koju je nasađen gornji dio pokaznice okrugla oblika što leži na stiliziranom pupoljku. S prednje i stražnje strane uokrug teče natpis ispisan slovima klasične kapitale:

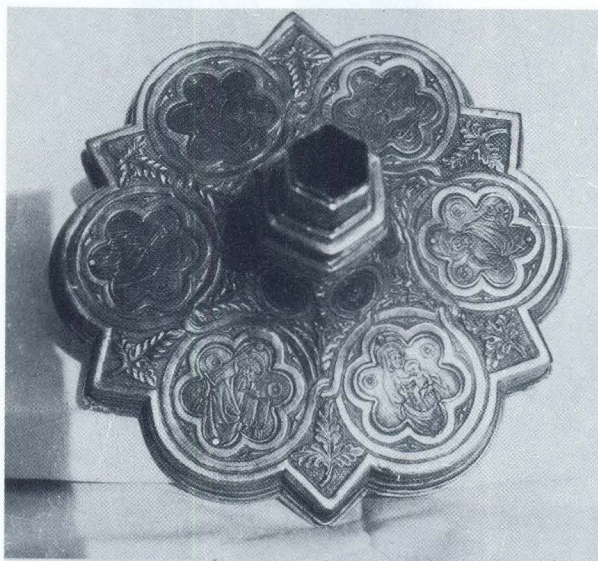
O SALVTARIS HOSTIA QVE CELI PANDIS HOSTIVM BELLA PREMUNT
HOSTILIA DA

⁶ Tomasini ne spominje naslovniku te crkve u Bolu, ali se sa sigurnošću može reći da to nije ona Sv. Ivana i Tudora iz 10. st. u kojoj je osnovana bolska župa 1462. g. (D. Vrsalović, Povijest otoka Brača, Brački zbornik, Supetar 1968., 114, 115), jer on izričito spominje novogradnju koju je on predložio da se gradi te je materijalno i novčano potpomogao. Vjerojatno se radi o novoj crkvi, koja je kasnije dovršena za novi dominikanski samostan za koji je određeno da se tu gradi 1474. g., a taj osnutak i gradnju preuzeo je Dominik Prodić, Bračanin, do tada prior dominikanskog samostana sv. Križa na Čiovu (*S. Krasić*, n. dj., 64). Međutim, u ispravi od 22. VI. 1462. g., kojom brački knez Marco de Molino daruje predio Čisti brig u korist bolske župske crkve sv. Ivana i Tudora za njezino proširenje, a ujedno za izgradnju nove crkve sv. Marije u Bolu, čime se potvrđuje izgradnja te nove crkve pod imenom sv. Marije, koja je ujedno naslovnik crkve novog dominikanskog samostana u Bolu. Nije li, stoga, Tomasini kao dominikanac inicirao izgradnju tamošnjeg dominikanskog samostana?

Na vrhu pokaznice je lik s aureolom, prikazan do pojasa i s dvostrukim licem okrenutim na obje strane, koji nosi svitak s natpisom:

ROBVR FER
AVXILIVM⁷

Natpis je obrubljen izbočenim linijama i nizom kuglica, s unutrašnje strane prema staklenom otvoru nizom visećih, trilobnih gotičkih lukova, a s vanjske strane prepletom gotička ukrasa i uz rub tročlanim uzvitlanim listovima prekinutim sa šest lisnatih vitica s cvijetom u sredini. Ima lunulu za hostiju.

Hvar, stolnica, podnožje gotičkog kaleža i grbom biskupa Tome Tomasinija

Pokaznica je srebrna, dijelom pozlaćena (visine 45,5 cm, širine 20 cm).

Ova bi se pokaznica mogla prepoznati u Tomasinijevoj oporuci s onom koju je ranije darovao i oporukom namijenio nadžupskoj crkvi u Nerežišćima na Braču (ecclesiae

⁷ Natpis je himna presvetoj hostiji "Verbum supernum prodiēs" koja u slobodnom prepjevu glasi:

O Hostijo spasonosna
Što otvaraš nam širom raj,
Sred rvanja sudbonosna,
Ti jačaj nas i očuvaj.

M. Pavelić, Crkveni himni, Zagreb 1945., 97. Stoga je očito da ova strofa, zapisana na pokaznici uokolo, završava na kartuši lika na vrhu. Inače je ovu himnu spjevao sv. Toma kada je papa Urban IV. proširio 1264. g. svetkovinu Tijelova na cijelu katoličku Crkvu, a danas se moli na Jutamjoj svećeničkog brevijara na svetkovinu Tijela i Krvi Kristove. Zahvaljujem o. fra Lavu Kriviću na ovim podacima.

Hvar, stolnica, gotički kalež s grbom biskupa Tome Tomasinija

archipresbiterali Bracensi). U nerežiškoj župskoj crkvi nema starije pokaznice, a 1579. godine vizitator Valier spominje jednu, tada razbijenu (tabernaculu argenteum fractum).⁸

Gotički kalež, sada izložen u Zbirci umjetnina hvarske stolnice i ujedno jedini sačuvani toga sloga u njezinom inventaru, po tradiciji je pripadao biskupu Tomasiniju,⁹ iako nije posebno spomenut u njegovoj oporuci. Kalež se možda krije u njoj među srebrnim predmetima koje ostavlja hvarskoj stolnici (et res argenteas et alia pro ecclesia et cultum divinum praeparata).

Kalež je od pozlaćena bakra (visine 28,3 cm i podanka 19,7 cm), sa šesterostranim podankom obliha završetaka sa šiljcima između, obrubljen profilacijom i nizom kuglica. Na podanku je 6 šesterolatičastih apliciranih srebrnih medaljona na kojima su ugravirani likovi prikazani do pojasa: Gospa s Djetetom, sv. Ivan Evanđelista (?), sv. Nikola, sv. Ivan Krstitelj, sv. Petar i sv. Pavao. Medaljoni su uokvireni vrpcom koja ih neprekinuto u prepletu obrubljuje sa stiliziranom ružom iznad. Držak ima šesterostrani čvor s okruglim istacima na kojima su umetnute srebrne okrugle pločice s također ugraviranim Kristom i svecima: Krist u sarkofagu, sv. papa (Stjepan ?), jedan Evanđelista, svetica sklopljenih ruku i svetica redovnica; jedna pločica nedostaje. Čaša je novija, kao i čaška na kojoj je renesansni ukras simetrične vitice koji pripada 16. stoljeću, kada su mogli biti dodani gotičkom kaležu 15. stoljeća pri njegovom popravku. Na čaši i pateni, koje su od pozlaćena srebra, nalazi se mletački žig i inicijali TS.

Među kovinskim predmetima u oporuci se poimence spominju tri mala srebrna i pozlaćena križa. Jedan s lancem dao je budućim hvarskim biskupima, a druga dva bez lanca hvarskom kanoniku Mihovilu Jakšiću i arhiđakonu Pavlu Paladiniću. Očito da se radi o biskupskim pektoralima koje je Tomasini upotrebljavao.

Kanonici hvarske stolnice nose križeve od kojih tri - za koje za sada znam - imaju odlike gotička sloga. Imaju krakove koji se prema krajevima šire i završavaju trilobno s kuglicom na vrhu. Uz rub je krakova križa ugraviran njegov obris. Na prednjoj je strani lik sv. Stjepana pape, zaštitnika Hvara, s mučeničkom palmom u ljevici, dok desnom blagoslivlja, a na stražnjoj sv. Prošper, suzaštitnik Hvara, također s palmom u ljevici i desnom u blagoslovu. Oba lika stoje na menzoli gotičkog stiliziranog lišća. Križevi su od pozlaćena srebra i imaju mletački žig s inicijalima R. P.

Ti križevi odgovaraju gotičkom slogu, iako utisnuta punca pripada prvoj polovini 18. stoljeća. Radi li se o kopiji upravo Tomasinijeva pektorala spomenutog u njegovoj oporuci, što stilski i vremenski odgovara, teško je za sada reći.¹⁰

Hvarskom arhiđakonu Pavlu Paladiniću ostavlja zlatan prsten s likom jednoroga i Tomasinijevim monogramom, novi, koji je nedavno dao učiniti (unum anulum aureum noviter factum cum unicorni et litteris meis), i to u znak starog prijateljstva i poštovanja prema Paladiniću (in signum veteris amicitiae et dilectionis antiquae).

⁸ A. Jutronić, Apostolska vizitacija otoka Brača 1579, Croatia Sacra 5/1933., 78.

⁹ G. Novak, n. dj., 139, sl. 30.

¹⁰ Ti su križevi sada u posjedu Don Joška Šantića i Don Vojka Mardešića, hvarskih kanonika.

Hvar, stolnica, gotički pektoral

U svojoj oporuci Tomasini spominje i nekoliko komada crkvenog ruha. Tako oporukom potvrđuje raniju darovnicu nadžupskoj crkvi u Nerežišćima jedne misnice zelene boje s ukrasnim damastom, s dalmatikom iste boje i jedan plašt (unum pluviale) koji je ranije bio u benediktinskom samostanu u Komiži (in monasterio Lissae). Hvarskoj je stolnici ostavio jednu mitru optočenu zlatom, i po njegovoj izreci lijepa izgleda (mitram aurifusatam et pulchram), kao i sve ostalo crkveno ruho (omnia alia paramenta).

Očito je, dakle, da je Tomasini posjedovao bogati inventar crkvenih predmeta i ruha što je nabavio za svoju službu biskupa u Hvaru. S obzirom da on dolazi iz Mletaka, može se pretpostaviti da su te umjetnine bile mletačka ishodišta, a prema tome i određene vrсноće koja pripada mletačkim umjetninama, što pokazuje i navedena pokaznica.

Za Tomu Tomasinija se vezuje i osnutak bogate kaptolske knjižnice, koju je uredio nad sakristijom hvarske stolnice 1759. godine hvarski biskup Cesar Bonaiuti, postavivši tu svoj veliki portret.¹¹ U Tomasinijevoj se oporuci na nekoliko mjesta spominju knjige, očito potrebne u njegovu radu učenog dominikanca. Već na njezinu početku spominje knjige, uz mitru, ruho i srebro, koje su potrebne za crkvene obrede i ostavlja ih hvarskoj stolnici. To su knjige papinskih odredbi, od kojih za neke spominje da su u dobrom stanju i lijepa

¹¹ G. Novak, n. dj., 142; G. Novak, Hvar kroz stoljeća, 1960., 157. Portret hvarskog biskupa Bonaiutija popravljen je 1992. g. u restauratorskoj radionici Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Splitu, restorator Josip Delić.

izgleda (*bonas et pulchras*), knjigu pisama sv. Jerolima koju je za sebe dao napraviti kod svećenika Antuna iz Korčule, vjerojatno našeg čovjeka, i napominje da je također lijepa izgleda (*novas et pulchras*). Međutim, za prvi dio djela sv. Tome određuje da se povrate dominikanskom samostanu S. Giovanni e Paolo u Mlecima jer pripadaju tom samostanu. Hvarskom kanoniku Mihovilu Jakšiću ostavlja svoj mali časoslov (*breviarium parvum*). Posebno spominje klerike hvarske crkve da mogu koristiti sve knjige za svoje školovanje, ali s naglaskom da se knjige čuvaju i ne iznose iz Hvara.

Danas se može samo nagađati o kakvim se knjigama radilo. S obzirom na godinu nastanka Tomasinijeve oporuke (1461.) može se pretpostaviti da se radi o rukopisnim knjigama, koje su mogle biti i posebno ukrašene (inicijali i minijature), kad posebno naglašava da su bile lijepa izgleda. To potvrđuje i knjiga pisama sv. Jerolima koju je upravo Tomasini dao izraditi u Korčuli kod svećenika Antuna, a i za nju kaže da je lijepa izgleda.

Ovim sam prilogom osvijetlio dio Tomasinijeve ostavštine, a trebalo bi nastaviti s traganjem i drugih predmeta, posebno rukopisnih knjiga iz njegove ostavštine da se još više rasvijetli ova značajna ličnost hvarske povijesti.

IL LASCITO DEL VESCOVO DI HVAR, TOMA TOMASINI, DEL 1461

Davor Domančić

L'autore ha enumerato tutti i beni lasciati dal vescovo di Hvar (Lesina), Toma Tomasini, domenicano, nel 1461, ai suoi eredi, principalmente alla cattedrale e al capitolo di Hvar. Si tratta di oggetti in argento, paramenti sacri e libri, per i quali si può sostenere che si trattava di manoscritti, forse miniati. Oggi, di tutto quanto elencato, si possono riconoscere un ostensorio gotico, un calice e una croce pettorale vescovile che sono custoditi nella cattedrale di Hvar.